

A NADÁNYI-CSALÁD TRADÍCIÓI

Nadányi Zoltán történelmi familia leszármazottja volt, bár ezt a kártyát ő maga sohasem játszotta ki, költői témaként nem forgatta. Tartózkodását magyarázhatnánk szerénységével, de a lényegi ok mégiscsak az, hogy költőnk igazi művész-identitással rendelkezett, azaz tudta, hogy a származás imázsa nem tartós érték, az életmű érvényessége szempontjából nem stabil tényező. Művész vagy polgár dilemmája számára eldöntött kérdés volt. Mindezzel azért érdemes foglalkozni, mert a származás, az eredet nemcsak a feudális Magyarországon volt meghatározó tényező, de a polgári fejlődés korai időszakában is. Nemcsak Kölcsey Ferenc büszkélkedett főnemesi származásával, családi tradícióival a *Kölcsey* c. töredékben, de még egy Ady Endre számára sem volt közömbös, hogy milyen társadalmi rétegből vétetett.¹ Más kérdés, Ady a proletáriátussal és a zsidósággal is rokonságot vállalt versben és publicisztikai írásban egyaránt.

A Nadányiak természetesen tisztában voltak előkelő származásukkal, nemcsak a szóbeli és írásos családi hagyomány révén, hanem Nagy Iván jóvoltából is, aki terjedelmes szócikkben, családfával együtt prezentálta a Nadányiak történelmi sorsát.² Lovassy Andor joggal kezdi így Nadányi Gerzsonról készült portróját: „Békésben és Biharban a legrégebb és legerősebb familia a Nadányi-familia”.³ Jellemző, hogy a Nagyváradon rövid ideig újságíróskodó Krúdy Gyula később azt írta egy tárcájában, hogy „a honfoglaló Nadányiak szívesen megmutatják az első szilvafát, ha arra jársz, pajtás”.⁴ Nadányi legfeljebb egy-két nosztalgikus karcolatban emlékezett a családi tűzhely meghittségére, de például *Szürkület* c. költeményében a patinás kastélyt gyermeki tudattal idegen, félelmes világnak vizionálta. A megyei levéltárban található Bessenyei iratokban is van utalás arra, hogy a Nadányiak és Bessenyeiek összeházasodások révén rokon-

¹ „Kölcsey nemzetség, Ete hű maradéka, kit egykor / Don hullámi körül, a hét magyar eggyike, hős Ond, / Lángölelés zálogja gyanánt neje karjairól vón.”

² Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Írta: Nagy Iván. VIII. 6–14. Pest, 1861. Illetve: Pótkötet 340. Pest, 1868. A család történetének bemutatását erre a munkára támaszkodva végeztük, kiegészítve más forrásokkal.

³ Lovassy Andor: A bihariak. Kolozsvár, 1914. 53.

⁴ Krúdy Gyula: Hét szilvafa. Budapesti Napló, 1903. október 23. 2.

ságban álltak, ugyanakkor pereket folytattak egymás ellen.⁵ Nadányi ennek ellenére megírta nagyszerű Besseñyei portréversét, amelyben példaképének, szellemi elődjének rajzolta a „bihari remetét”.

Pedig a családi tradíciók elég okot adhattak volna neki is, hogy büszke legyen őseire. Nem legenda, hogy családjá de genere Barsa, azaz még az első foglaláskor kapta birtokait, amelyek kiterjedését a Hóman-Szekfű is számon tartja.⁶ A család első azonosítható alakja Oper, aki II. Endre és IV. Béla korában élt. A régiségben 1321-ben fordul elő először a Nadányi név, amely Barsa nembeli Istvántól ered. Ő a körösladányi (nadányi) birtokrészt kapta osztályrészüli. A családfán számon tartott I. László erdélyi vajda volt 1377-ben. Az ő Márk nevű fia Olaszországban harcolt és Siena városában érdemeket szerzett, mint Zsigmond királynak 1433-ban kelt oklevele bizonyítja. Fia, László, az 1505-iki rákosi országgyűlésen Békés vármegye követe. Ennek Gyárfás nevű fia 1552.-ben Bihar megyében, többek között Feketegyőrösön, ahol Nadányi Zoltán is született, birtokolt 5 portát, vagyis az egész falut. Nem mellékes vele kapcsolatban megemlíteni Osváth Pál hivatkozását Budai Ferencre, aki szerint Biharban és a Körös mentén már 1532-ben voltak evangélikusok, akiket a három Nadányi, Mélius, Gyárfás és István oltalmazott.⁷ Nadányi István, a reformáció buzgó terjesztője, 1552-ben Pusztakovácsiban két portát birtokolt. A 16. századtól kezdve vannak adatok arra, hogy a család tagjai birtokosok voltak Bihar, Arad, Zaránd megyében, sőt Erdélyben is, ahol három Nadányi a 17. században fontos szerepet játszott, amint arról később lesz szó. A Nadányi-família törzshelye a 18. századtól mindinkább a Bihar megyei Sárrét lett, ahol a bakonszegi birtok maradványait egészen 1945-ig megtartották. Lovassy szerint a Nadányi-család birtokai nem kis mértékben Gerzson nevű leszármazottjuk miatt vesztett oda. Gerzson ugyanis a kálvinista papi pályát választotta, amiért a bécsi udvar szorongatni kezdte a családot, elvette tőle békési birtokait, s odaadta a vízzel borított Nadányi-uradalmat Haruckernek.

III. Mihálynak volt fia II. Gergely, a lovas hajdúk vicekapitánya, Báthori Gábor erdélyi fejedelemnek előbb híve és vitéze, majd Szilassy Jánossal együtt, gyilkosa. Az 1613. október 27-én Váradon, a velencei utcán végrehajtott kegyetlen gyilkosságot több krónikairó is rögzítette. Hogy mi volt a véres tett kiváltó oka, arról megoszlik a történetírók véleménye. Elterjedt vélekedés szerint a fejedelem „az említett uraknak a feleségeikkel gonoszul élt.”⁸ Nagy Iván mentegeti Nadányi Gergelyt, mondván, „a haza javát hitte az elkövetendő véres csíny által eszközölhetni”, s különben is tétlen nézője volt a véres incidensnek, de ezzel kapcsolatban Gergelynek János fiát, pontosabban történelmi művét hívja ta-

5 HBML IV. A. 1/b. 308. cs.

6 *Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar Történet I.*

7 *Osváth Pál: Bihar vármegye sárréti járása leírása. Az 1875. évi Nagyváradon megjelent kötet tartalmilag azonos, stílusosan módosított kiadása. Debrecen, 1997. 60.*

8 Szepsi Laczkó Márton krónikája 141., Bőjthi Gáspár Monumenta Ung. 355–359.

núként. Nagy László, a neves Bocskai-kutató szerint a hajdúkapitányok Bethlen Gábor felbujtására végeztek a fejedelemmel. „... az egykori adatok újabb vizsgálata és összevetése – nem utolsósorban a Géczi Andrással, valamint a merényletet végrehajtó hajdúkapitányokkal szemben követett eljárás – és más föltöbb gyanús motívumok azt támasztják alá, hogy Báthory Gábor meggyilkolása Bethlen intenciói és ígéretei nyomán történt, és hogy az új fejedelem a kompromittáló tények leplezésére tette el láb alól a terhelő tanúkat, mielőtt azok a nyilvánosság előtt megnevezhették volna felbujtójukat.”⁹ A két gyilkost ugyanis Bethlen 1614-ben a megyesi országgyűlésre rendelte, akik „az új fejedelemtől nagy érdemeket s grátiát is remélvén (...) nagy tollasan, dalián bementek és valahány nap ott nagy göggel viselték volna magokat”.¹⁰ Ám ehelyett felzúdult fegyveresek törtek rájuk, akik elől a toronyba menekültek, ahonnan hosszas küzdelem után agyon verve lehányták, s lent darabokra vagdalták őket. A két véres eseményt nemcsak az egykori krónikások, de regényírók is megelevenítették. Tudjuk, hogy mind Jósika Miklós, mind Móricz Zsigmond elmélyült történelmi előtanulmányokat folytatott munkájához. Jósika előadásában Nadányi Gergely főszerepet játszott a gyilkosságban, sebet is kapott a megtámadott fejedelemtől. Móricz Zsigmond a *Tündérbertben* Ladányit, Zámót és Szilassyt teszi meg hajdúkapitánynak. (Ladányi nyilván betűtévesztés, amit mások is sokszor elkövettek.) Móricz verziója szerint hatvan lovas hajdú támadt a hintóban ülő fejedelemre, s puskákkal lötték, majd a sebesülten menekülő Báthoryt Szilassy és Zámó Mátyás vagdalta halálra.¹¹ Ez azért érdekes, mert a források többsége egyértelműen megnevezi Nadányi Gergelyt is a merénylők között.

Nadányi Gergely három fia, Mihály, Miklós, István Magyarországra menekült rokonához, Pázmány Péterhez. Miklós katolizált, s I. Lipót császár, mint nógrádi főkapitányt többrendbeli vitézi tetteiért 1659-ben báróságra emelte. A bárói ág azonban már gyermekeivel kihalt. Gergely másik két fia később kegyelmet kért és kapott, ezért visszatért Erdélybe. István tatár fogságban halt meg, IV. Mihályt 1659-ben a besztercei országgyűlésen Barcsai Ákos javaslatára ítélőmesterré választották. Vonakodott elfogadni a tisztséget, azzal mentegetőzve, miképp azt Szalárdi is megörökítette, hogy nem tud jól latinul. De mellette szót, hogy annál jobban ismerte a törvény betűjét. Több forrás egybevágó jellemzése szerint ügyes, okos, „jó conscientiajú” ember volt. A kutatók úgy vélekednek, hogy amikor az 1659. május 24.–június 15-ei szászsebesi országgyűlés határozataira II. Rákóczi György manifesztumot bocsátott ki, arra a kemény hangú feleletet valószínűleg Nadányi írta. 1659. augusztus 30-án a havasalföldi szövetségkötés tárgyalására is őt küldték Mihnye vajdához. Közben azonban a

⁹ Nagy László: A két Gábor a Tündérbertben. Irodalomtörténet, 1982/2. 249–283.

¹⁰ Szalárdi János: Sirmalmas krónika. Bp., 1980. 90–91.

¹¹ Jósika Miklós: Az utolsó Bátor. 9. kiad. Bp., 1913. 642–643. Móricz Zsigmond: Tündérbert. Bp., 1977. Életműkiadás, 418–419.

vajda az Erdélybe visszatért II. Rákóczi Györggyel szövetkezett, s elfogatta Nadányi Mihályt, s a hírek szerint kivégeztetni készült. Nadányinak sikerült megszöknie. „De vigyázás levén reá, szaladó útjában megfogatott és Fogaras várába fogva kiküldetett vala.”¹² Felesége az öreg fejedelemasszonyt és magát a fejedelmet is kérlelte, de nem volt bocsánat. A szászsebesi „mocskos artikulusuk” és egyéb, a fejedelmet cáfoló iratok miatt a Rákóczi György által Marosvásárhelyen szeptember 27-én tartott gyűlésben Nadányi Mihály „megnótáztatott”, majd „Fogarasban feje elüttetni parancsoltatott vala.” Kivégzése előtt 16 Balassistrófában írt verses fohászbán búcsúzott az élettől. A versfőkben a kor szokásának megfelelően MJCHAELE NADANJ, azaz a szerző neve olvasható. A vers helyenként egészen színvonalas, esztétikai rangra emelt alkotás.¹³

2. Ím elődben futok,
Mert sohult nem látok
Szabadulást kívüled.
Szent fiad vérevel,
Áldott érdemével
Te váltál meg engemet,
Ne hagyj elcsüggednem,
S tuled elszakadnom,
Tartsd meg szegény lelkemet.

5. Az te jóvoltodból
Irgalmasságodból
Lelkem hogyha megújúl,
Régi erejére,
Krisztus érdemére
Ottan ismét felbuzdúl
Sok rettegésiből,
Bűne gyötrelmiből
Általad megszabadúl.

Más versét nem ismer az irodalomtörténet. Ránk maradt azonban az a 25 pontból álló útravaló instrukció, melyet 1656-ban külföldre induló János fiának írt. Végrendeletében utolsó akarataként azt hagyta fiára a magas méltóságot viselő, gazdag főúr, hogy papi pályára menjen. János fia megfogadta az atyai intelmet: a papi hivatást választotta, s egyike lett első történetíróinknak. Körösladányban született 1643-ban,¹⁴ anyja Gargócs Erzsébet. A váradi iskolában tanult 1657-ben ment külföldre Enyedi Gáspár kíséretében. Bécsből Amszterdamba utazott, ahol Amos Comenius keze alá került. Innen az utrechti egyetemre ment, aztán a leideni egyetem következett, majd Londont és Oxfordot is meglátogatta. Újra Leidenben időzik, majd 1664 novemberében a baseli egyetem hallgatója. De ekkor már maga is tudósnek számít: 1663-ban Amszterdamban kiadta *Florus Hungaricus Sive Rerum Hungaricum ... Compendium* c. munkáját, amely volta-képpen a magyarság történelmét foglalta össze.

12 Szalárdi i. m. 512

13 Régi Magyar Költők Tára. IX. köt. XVII. század. A Két Rákóczi György korának költészete (1630–1660) Bp. 1977. 442–446., illetve 722. Szerk. Stoll Béla.

14 A különböző forrásokban 1641, 1642, 1643 olvasható. Mi a Régi Magyar Költők Tára 10. adatait fogadjuk el hiteleseknek.

A munkával az évszázadok során többen foglalkoztak, de senki sem olyan elmélyülten, mint néhány éve Havas László, a debreceni egyetem tanára.¹⁵ A professzor megállapítja, hogy „A maga idején a mű igen sikeresnek bizonyult, amennyiben egy éven belül angolul Londonban is napvilágot látott, köszönhetően annak a nagy érdeklődésnek, amely ekkor Európában a magyar események, különösen Zrínyi Miklós halála miatt kialakult. A mű beszerzését még Bod Péter is ajánlotta a fiatal Teleki Sámuelnek, ami mutatja, hogy a munkát még ekkor is fontosnak tekintették a nemzeti történeti felfogás szempontjából.” Csernátoni Pál ajánló verset írt a munka elé. Havas László megállapította, hogy Nadányi a szövegezésben, ahol csak tehetett, szó szerint követte a római történetírót, Florust. Fontosabb azonban, hogy átvette organikus történelemszemléletét, igaz, némi-képpen leegyszerűsítve. Nadányi a magyar nép életútjában három szakaszt különböztetett meg. Eszerint az első hatszáz év Gézáig, a második Nagy Lajosig tartott, s immár 330 éve a hanyatló korszakát éli a nemzet. De mivel a legfőbb történelemirányító tényezőnek Fortunát tartja, ezért lát esélyt a megújulásra. Nadányi is szerette volna a magyarság történelmét valamilyen küldetéssel alátámasztani, ezt végül abban találta meg, hogy szerencsésénél nagyobb tettet hajtott végre, képes volt akarát rákényszeríteni a szomszédokra. Ami az etnogenezist illeti, Nadányi részben a magyar krónikás hagyományok, részben a kortárs történelemírástól vezetettve a magyarság első hullámának a hunokat, második hullámának az avarokat tünteti fel, vagyis szerinte a magyar állam már a pogányság korában megvolt. Géza és István történelmi érdemét csak abban látja, hogy elfogadták a kereszténységet. Ám ebből az önazonosság-rajzolatból az a hamis konklúzió következik, hogy Róma bukása után a birodalomalapító hunokkal egylényegű magyarság volt képes államot létrehozni Európában. Nadányi a keleti gyökerű keresztény magyarságot rokonnak véli a török néppel, aminek németellenes éle a kor és személyesen az ő családja sorsának ismeretében válíthatóvá.

1666-ban tért haza, s rokona, Apafi Mihály fejedelem jóvoltából a nagyenyedi kollégium tanárává nevezték ki, ahol kezdetben a zsidó nyelvet és a teológiát, később a logikát tanította, de tanítványai nem voltak vele megelégedve, s állandóan panaszlevelekben kérték felmentését a kurátoroktól. 1678-ban mégis csak egy rémhír ijesztette ki Erdélyből Magyarországra. Nagykállóban, Debrecenben, Vitkán tünt fel, végre valamikor 1695 körül a birtokaihoz közel lévő Bihar-nagybajomban telepedett le, s ott szolgált lelkészként 1707-ben bekövetkezett haláláig. Írt teológiai és jogi dolgozatokat, lefordította továbbá Mizald Antal híres latin nyelvű munkáját, *Kerti dolgoknak le-írása* címen, négy könyvben. Ne-

¹⁵ Havas László: Nadányi János – a magyar nép és állam születéséről. Erdélyi Tükör, 1997. 1–2. sz. 25–28. A szerző a tanulmányban csodálkozásának ad kifejezést, mivel a „spenót”, vagyis a nagy magyar irodalomtörténet meg sem említi Nadányi nevét és művét.

vezetesek voltak üdvözlő versei (Mártonfalvi Györgyhöz, Enyedi Gáspárhoz, Komáromi Csipkés Györgyhöz stb).¹⁶

Szinnyei József lexikona még egy Nadányit tart nyilván, a legnagyobb magyar agaraszt, azon az alapon, hogy verseket és tárcákat írt, amelyek közül többet is megnevez. Így például *Egy öreg agarász hexameterai* c. költeménye 1859. ben látott napvilágot a *Vasárnapi Újságban*. Vadászcikkei a *Vadász és Verseny-lapban* jelentek meg, s tudomásunk van arról is, hogy Illésy György debreceni lapja, a *Hortobágy* is hozott tőle írást. Megemlékezik róla Lovassy Andor is a *Bihariak* c. munkájában. „Nadányi Imrét Lángiusznak bevezték el, mert Lángiuszból mindig latin verseket citált. Erős kemény lovas volt; hatvanöt éven keresztül agarászott, könyvben is megírta igen érdekes élményeit. Mindig lovon járt, paripa hátán utazott, csak vénségére, egyetlen egyszer ült vasútra; azt is megbánta, azt is szégyellte haláláig. (...) Agarai messze földön híresek voltak. A komádi határban farkast is fogatott a kutyáival, s a bestiát a karikás ostor ólmos nyelével verte agyon. Egy agarát, a Kesztyűt, 4000 ezüst forintért adta el a fiatal Gulácsy Imrének, aki nem is bánta meg a vásárt, mert legyőzhetetlen volt ez az agár és hét vármegyében elnyerte a billikumot.”¹⁷

Lovassy tudni vélte „... ha a Nadányiak a megyegyűléseken az őseik dicsőségére hivatkoznak, mindig büszkén említik Nadányi Gergelyt, aki meggyilkolta Báthory Gábort, Erdély fejedelmét, mert elszerette a feleségét, és gőgösen hivatkoznak Nadányi Gerzsonra, aki vagyona nagy részét kockára tette a hitéért. Maguk között azonban így beszélgetnek: az Isten nyila ütötte volna meg azt a bolond Gerzsont, kellett neki a papság? Ha nem prédikált volna annyit, most is a miénk lenne Békés vármegye fele része, a Vencheim meg a Harucker-birtok.”

A Nadányi família tagjai közül később is többen vettek tollat a kezükbe, maga a költő édesapja, a Kossuth Ferenchez oly közel álló országgyűlési képviselő, Nadányi Károly is. A költő közvetlen felmenőinek történetét azonban már megírtuk másutt, erre nem térünk ki.

16 RMKT XVII. század. 10. köt. (1661–1671). Szerk. Stoll Béla és Varga Imre. E kötet bő részleteket közöl a *Kerti dolgoknak le-írása* verseiből 322–51, megadja Nadányi életrajzát 718–720 stb.
17 Lovassy i. m. 164–165.